

62. Буйських Ю. «Ті, що знають від себе»: чоловіча професійна магія / Юлія Буйських // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнографічне дослідження у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич] – К. : Дуліби, 2013. – Т. 4: Зрілість. Чоловіки. Чоловіча субкультура. – 2013. – С. 248–291.
63. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / Kazimierz Moszyński. – Т. 1. – Warszawa, 1967. – 750 s.
64. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Пер. с нем. К. Д. Цивинной. Примеч. Т. А. Бернштам, Т. В. Станович и К. В. Чистова. Послесп. К. В. Чистова / Д. К. Зеленин. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – 511 с.
65. Цимерманис С. Общие элементы орудий пресноводного рыболовства у латышей и западных финнов в Видземе и Латгале [Электронный ресурс]: (Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов. Рига, 1970) // Страницы истории рыболовства. – Режим доступа до статті : <http://histfishing.ru/biblio/tema/10-ethnography/579-czimermanis-s-obshhie-elementy-orudij-presnovodnogo-rybolovstva-u-latyshej-i-zapadnyx-finnov-v-vidzeme-i-latgale>
66. Браим И. Н. Рыболовство Белоруссии во второй пол. XIX – XX вв. Автореф. дис. на соис. учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.07 «Этнология» / И. Н. Браим. – Минск, 1973. – 24 с.
67. Браим И. М. Рыболовства ў Беларусі (гісторыка-этнографічны нарыс). Рэд. М. Я. Грынблат. – Мн. : Наука і техника, 1976. – 136 с.
68. Бабенко В. Я. Украинцы Башкирской ССР: поведение малой этнической группы в полиэтнической среде / В. Я. Бабенко. – Уфа : Уфимский полиграфкомбинат, 1992. – 260 с.

Сиренко С. В. Рыболовство как предмет этнологических научных исследований периода 20-х гг. XX в. – начало XXI в.

В статье проанализированы научные труды украинских и зарубежных этнологов, изучавших рыболовство в Украине в 20-х гг. XX в. – начало XXI в. Определен круг проблем, которые изучали исследователи. Установлено, что предпочтение отдавалось исследованию строения и способов применения орудий лова. Меньше обращали внимание на общественные отношения, юридические и экологические вопросы, обычаи, верования, знания рыбаков о рыбах и водоемах. Эта тенденция, возникшая в XIX в. продолжает существовать и в начале XXI века. Установлено, что в середине XX в. этнологи начали изучать и потребительское рыболовство, а на спортивное рыболовство, которое активно начало развиваться в настоящее время, не обращали внимание. Именно поэтому современные этнологи должны исследовать спортивное рыболовство в Украине. В начале XXI века изучению рыболовства стали уделять большее внимание. Однако современные ученые преимущественно сосредоточиваются на исследовании отдельных территориальных единиц, среди которых предпочтение отдается Полесью.

Ключевые слова: этнография, рыболовство, историография, орудия и способы лова рыбы в Украине.

Sirenko S. V. Fishing scientific studies as a subject of the period 20-ies. twentieth century – beginning of.

This paper examines the scientific achievements of Ukrainian and foreign anthropologists who have studied fisheries in Ukraine in the 20 's of the twentieth century. - At the beginning of. Defined range of problems that researchers have studied them. Found that gave preference to study the structure and uses of fishing gear. Less pay attention to public relations, legal and environmental issues, customs, beliefs and knowledge of fishermen and fish ponds. This trend has emerged in the nineteenth century. still alive at the beginning of. It was found that in the mid-twentieth century. ethnologists began to study consumer and fishing, and the sport fishing, which is actively began to develop at this time, not paying attention. That is why modern ethnologists should investigate sport fishing in Ukraine. In the early twenty-first century. Study of fisheries started paying more attention. However, modern scholars mainly focus on the study of individual units, including particularly preferred Polissya.

Keywords: ethnography, fishing, historiography, tools and methods of fishing in the Ukraine.

УДК 39:[334.712+7.079+069](477.52)"20"

Н. В. Литвинчук

СУЧАСНІ ФОРМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ ПРОМИСЛІВ ТА РЕМЕСЕЛ СУМЩИНИ

У статті розглянуто культурно-дозвільні, мистецькі, освітні та інші форми збереження й популяризації традиційних промислів та ремесел Сумщини в XXI столітті. Виявлено, що важливу місію щодо збирання, збереження й пізнання пам'яток народного ремісництва здійснюють регіональні музейні осередки; значну роль у справі пропагування місцевих промислів та ремесел відіграють виставки, виставки-продажі ремісничої продукції і профільні майстер-класи, що їх проводять в рамках фестивалів, святкових ярмарків, а також різні засоби масової інформації.

Ключові слова: промисли і ремесла, майстер, популяризація, декоративно-прикладне мистецтво, культурно-дозвільний захід, етнографічні музеї, виставки, фестивалі, ярмарки.

Із набуттям Україною державної незалежності підвищився інтерес суспільства, його наукових, навчальних, просвітницьких інституцій як до історії, ціннісних надбань традиційної культури, так і до проблем її збереження, відродження та розвитку. Це повною мірою стосується і традицій ремісничого виробництва та художніх промислів. Не випадково, починаючи з XXI ст. було розроблено низку законів і підзаконних нормативно-правових актів [1–5], що визначають пріоритетні напрямки діяльності в сфері народних промислів та ремесел. Ключовим у відповідній законодавчій базі є Закон України «Про народні

художні промисли» (2001), де в преамбулі зазначається, що даний нормативно-правовий акт «регулює правові, організаційні та економічні відносини у галузі народних художніх промислів, визначає статус суб'єктів народних художніх промислів, засади їх діяльності і спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів як важливої складової духовної культури українського народу» [1].

У зв'язку з цим метою пропонованої статті є розгляд сучасних різномірних форми збереження, відродження й популяризації ремісничих традицій Сумщини – музейних та просвітніх закладів, виставково-ярмаркових заходів, засобів масової інформації, які до цього часу не були предметом окремого наукового вивчення. Варто зазначити, що в українській етнології найбільше уваги було приділено дослідженню етнографічних музеїв, їх експозицій та фондів зібрань. Зокрема, ґрунтовним аналізом ролі музеїв антропології та етнографії вирізняється робота 1978 р. за авторством Т. Станюкович [6]. Залучити й узагальнити величезний матеріал щодо становлення й розвитку етнографічного музейництва в Україні вдалося Г. Скрипник у спеціальній праці 1989 р. [7]. Особливо цінною є змістовна розвідка дослідниці про народні господарські заняття часів Київської Русі, яку було здійснено за експозиційними матеріалами етнографічних музеїв України [8]. У наш час актуальним є вивчення етнографічних музеїв окремих регіонів [9]. Водночас такі сучасні форми збереження й пропагування ремісничих традицій як ярмарки, фестивалі, виставки залишаються поза увагою етнологів. Слід зауважити, що у другій половині XIX – на початку XX ст. виставки кустарних промислів та ремесел, а особливо ярмарки, не раз ставали основою для спеціальних досліджень як щодо всієї України, так і окремих її місцевостей [10–12].

Однією з відомих форм збирання, збереження та експонування пам'яток традиційно-побутової культури народу, як, власне, і поширення знань про їх історію та сферу застосування – є музейні заклади. На Сумщині відповідні етнографічні експозиції представлені передусім в місцевих краєзнавчих музеях, які мають різне адміністративне підпорядкування: обласне, районне, міське, сільське. У цьому ж ряду краєзнавчо-етнографічного спрямування дещо нижчий статусний щабель посідають музейні кімнати, куточки, розташовані в навчальних закладах, бібліотеках, будинках культури багатьох міст і сіл району. Окрему увагу привертають деякі спеціалізовані музеї. На основі зібраних у більшості цих закладів матеріалу виділимо найбільш характерні риси музейних експозицій, що нас цікавлять, відповідно до зазначеного вище порядку.

Серед краєзнавчих музеїв регіону передусім треба назвати обласний і низку відповідних районних закладів, розташованих у містах Буринь, Глухів, Конотоп, Кролевець, Лебедин, Недригайлів, Охтирка, Путивль, Ромни, Тростянець, Шостка, Ямпіль. Основу експозицій етнографічного комплексу складають знаряддя праці і вироби різних галузей традиційного ремісництва: ткацькі інструменти (прядки, верстати, гребені, снівниці), сільськогосподарський та побутовий реманент (граблі, лопати, ціпи, серпи, жлукта, рубелі й качалки, рогачі, кочерги), ткани й вишиті речі (килими, рядна, рушники, сорочки), глиняний та дерев'яний посуд (глечики, горщики, макітри, миски, дїжки), столярні вироби (скрині, столи, мисники, дивани, дитячі колиски), плетене та шкіряне взуття (лапті, чоботи, черевики). Щоправда, цей типовий набір ремісничої продукції представлено в музеях у неоднаковому співвідношенні і в різній кількості своїх складників. Також мають місце різні підходи до методики формування відповідних експозицій. Одним із таких є комплексно-тематичний принцип, коли різного роду господарське знаряддя й начиння розташовано в рамках відтворених інтер'єрів приміщень традиційного житла (Сумський обласний краєзнавчий музей, Конотопський міський краєзнавчий музей ім. О. Лазаревського – далі заради скорочення музеї відповідного профілю позначатимемо в дужках назвою міста, де вони розташовані). Однак у переважній більшості музеїв для огляду виставлені або здебільшого вироби того чи того галузевого ремесла, або знаряддя праці різних ремесел (мм. Буринь, Глухів, Лебедин, Путивль та багато ін.). Водночас окремі, зазвичай розрізнені пам'ятки, які пов'язані з давніми промислами та ремеслами краю, є в історичних чи спеціалізованих історико-краєзнавчих експозиціях майже кожного місцевого музею.

У географічному плані регіональна традиційна виробнича культура найбільш широко представлена в етнографічній залі «Українська світлиця» обласного музею, де демонструються зразки багатоманітної ремісничої продукції, зібрані в різних частинах Сумщини, тоді як у районних музеях відповідні експозиції будуються передусім на засадах відображення локальних традицій. Подекуди є такі експозиції, склад якої вирізняє великий набір виробничого інвентарю, кваліфіковано представленого їх традиційними назвами й розподіленого за різними галузями ремісництва (м. Путивль). У деяких музеях ремісничі старожитності привертають увагу своїм загальним різноманіттям і кількістю (м. Лебедин, Ромни), при цьому в їх складі трапляються раритетні експонати, як-то: чумацький віз із елементами різьблення, шльонський гончарний круг XIX ст., вибієкові дошки та вибієки, глиняна кераміка (м. Ромни). Цікавими є також унікальні колекції керамічних виробів ранніх історичних періодів (м. Ромни, Тростянець). Не можна обійти увагою ексклюзивну виставку кролевецьких тканих рушників, що відображає самобутні художньо-стилістичні особливості славнозвісного ткацтва, зразки якого мають різну історичну хронологію – від першої половини XIX ст. й дотепер (м. Кролевець). Для експозицій низки музеїв характерна наявність чималої кількості предметів народного вбрання, зокрема, вишитих сорочок (мм. Кролевець, Лебедин, Ромни, Ямпіль); особливого зібрання давнього жіночого одягу (м. Недригайлів). Подекуди має місце сукупність рідкісних предметів ковальсько-слюсарного, шевського ремісництва (м. Глухів, приватна колекція В. Заїки). Досить оригінальною виглядає експозиція «Конотопська відьма в образах», де в складі етнографічних пам'яток, що супроводжуються цитатами із повісті Г. Квіткі-Основ'яненка, є засоби й вироби місцевого ремісництва (м. Конотоп). Водночас органічну частину експозицій багатьох музеїв становлять виставки сучасних виробів місцевих майстрів та підприємств народних художніх промислів Сумщини, зокрема демонструються

різноманітні предмети сучасного лозоплетільного, ткацького, гончарного виробництва, що засвідчують спадкоємність народних традицій (м. Суми, Кролевець, Путивль, Ромни, Тростянець, Ямпіль).

Важливе місце у розглядуваних експозиціях посідають допоміжні ілюстративні матеріали – фотографії, малюнки із зображенням ремісників різних професій, фрагментів процесу того чи того виробництва, карти-схеми торгівельно-виробничих зв'язків тощо (м. Глухів, Кролевець, Путивль, Шостка); макети таких виробничих споруд, як вітряк, млин (м. Кролевець); манекени, за допомогою яких демонструється народний одяг, а іноді одночасно і сам процес виробництва (м. Суми, Конотоп, Лебедин). Значну пізнавально-інформаційну роль відіграють експлікації експозицій та етикетаж демонстрованих пам'яток – їх загальні або місцеві назви, позначки хронології, географічної прив'язки тощо. Однак вони зазвичай мають безсистемний характер, а подекуди стосовно багатьох експонатів взагалі відсутні.

Окрім постійнодіючих експозицій в розглядуваних музеях, як правило, влаштовуються тимчасові виставки виробів певних ремісничих напрямів. Свою просвітницьку діяльність щодо поширення знань про традиційну народну культуру музеї реалізують також за допомогою проведення різних інших заходів, зокрема лекційних і практичних занять (особливо так званих пізнавально-виховних годин, спеціально призначених для учнівської молоді), виїзних виставок.

На Сумщині існує також чимало музеїв історії або етнографії тих чи тих населених пунктів, наприклад: Музей історії смт Краснопілля, смт Велика Писарівка, с. Дубовичі, с. Попівка, Музей етнографії с. Малий Самбір, Музей етнографії с. Грузьке тощо, – де завжди є експозиції, присвячені народному виробництву, зразки якого зазвичай суто місцевого походження, а їх склад мало вирізняється один від одного. Найчастіше це предмети ткацького виробництва, хатній та сільськогосподарський реманент, дерев'яний та глиняний посуд, ткани й вишиті речі. Іноді для їх демонстрації відтворено фрагменти інтер'єру житла: піч разом з горщиками, глечиками, макітрами, кочергами, пікною діжею тощо; «красний кут» з рушником-божником; поряд з давніми ремісничими виробами розташовані зразки сучасного художнього ремесла – вишиті рушники, серветки плетені кошики, брилі, глиняні свистки (Музей історії с. Дубовичі, Музей етнографії с. Малий Самбір). Однак стосовно більшості розглядуваних музеїв неважко помітити дещо безладне компонування етнографічних пам'яток з огляду на їх тематику і хронологію, вибірковість та неповність етикетажу, що знижує якість сприйняття демонстрованого історико-культурного матеріалу.

Досить поширеними в області є музеї, особливо музейні кімнати і музейні куточки, що означаються на місцях як «етнографічні», або «народознавчі» і створювалися, головним чином, у зв'язку із введенням навчального курсу – «Українознавство». Не випадково вони функціонують у багатьох навчальних закладах – училищах, школах, а також мають місце в бібліотеках, іноді – будинках культури і навіть у дитсадочках. Виставлені в цих малих музейних осередках пам'ятки традиційно-побутової культури, звісно, є невеликими за складом, але цінними з огляду на їх локальне походження, оскільки збиралися вчителями та учнями у власних і сусідніх домівках. Крім того, саме через своє місце розташування і навчальне культурно-просвітницьке призначення ці осередки мають сприяти розширенню знань молоді про історію, культуру та побут рідного краю. Втім методика їх улаштування, яка нерідко є аматорською, залишає місце для подальшого удосконалення.

Серед оглянутої нами групи зазначених музейних осередків виділяється Народознавчий музей Лебединського педагогічного училища, в якому відтворено окремі архітектурні елементи й деталі інтер'єру місцевого народного житла, представлено відповідні ужиткові речі, а також сільськогосподарський та ремісничий інструментарій; багатоманітним є зібрання давніх та сучасних гончарних виробів, сувенірної кераміки, колекція старовинних ікон та вишитих рушників.

Музейні етнографічні, або народознавчі кімнати, які характерні для шкільних закладів, часто мають назву «Світлиця». Основу їх експозицій складають гончарні вироби (глечики, горщики, макітри), ткани й вишиті декоративно-ужиткові речі (рушники, килими), зразки предметів столярної і ковальської справи (колиски, скрині, мисники, лави, кочерги, рогачі), засоби ткацького ремесла (прядки, гребені); ймовірно, щоб підкреслити своєрідний статус «світлиць» їх складником чи не скрізь є макет печі. При цьому трапляються приклади презентації цих пам'яток у певний творчий спосіб, наприклад, коли відтворено не лише улаштування селянської оселі, але і фрагменти її екстер'єру із очеретяною стріхою, дерев'яними дверима, віконницями, і зовні оточеного плетеним парканом – «лісою» (світлиця Великописарівського навчально-виховного комплексу, далі НВК). Експозиції деяких відповідних осередків відрізняються численністю вишитих картин, рушників, підзорників, наволочок (світлиця Степанівського НВК, Сумський р-н), або різноманіттям зразків традиційного тканого одягу та сучасного вишивання (Чупахівська загальноосвітня школа, Охтирський р-н). Однак безсистемне розташування, часткова чи навіть повна відсутність напису найменувань відповідних експонатів робить їх навчально-пізнавальне сприйняття формальним та змістовно обмеженим.

Найдрібнішими музейними осередками є народознавчі куточки, що виглядають як етнографічно улаштована частина певного приміщення (кімнати, зали, бібліотеки) міських та сільських шкіл, районних бібліотек, іноді будинків культури й навіть дитячих садочків. Ці приміщення цілком відповідають своїй назві і через те, що тут розташовані етнографічні експонати, і тому, що тут зазвичай проводяться заняття з народознавчої тематики, майстер-класи з художнього промислу і рукоділля, спеціальні святкові заходи. Самі по собі музейні куточки, звісно, мають невелику кількість експонатів, в основному – вироби декоративно-прикладного мистецтва, виготовлені колишніми і сучасними місцевими майстрами. Наприклад, в одному із таких куточків можна бачити декілька зразків вишитих рушників, глиняного посуду, хатнього реманенту, а також декоративних виробів – дерев'яних шкатулок, плетеного взуття, невеликий макет селянської садиби та вітряка, виготовлені із паперу, лози, сірників, дерева в родинях школярів (народознавчий куточок

Боромлянського НВК, Тростянецький р-н). Нерідко поряд із зразками старожитностей локального виробництва чи не найпочесніше місце повсюдно посідають кралевецькі рушники як предмет творчості загально регіонального значення (етнографічний куточок Чухахівського будинку культури, Охтирський р-н; народознавчий куточок в сел. Заводському ДНЗ «Сонечко», Конотопський р-ну).

Для народознавчих куточків районних бібліотек характерні виставкові експозиції також переважно з тематики декоративно-ужиткового мистецтва. Є виставки, які присвячені сфері застосування традиційної вишивки і демонструють вишиті предмети жіночого одягу – сорочки, фартухи та речі різноманітного хатнього призначення – рушники, скатертини, підзорники тощо (Охтирська районна центральна бібліотека). Траплялися і тематично ширші експозиції: предмети лозоплетіння, вишивки, гончарства, ткацтва тощо, поряд з якими виставлені відповідні етнографічні й мистецтвознавчі видання (Великописарівська районна бібліотека). Не можна обійти увагою і напрямок популяризації видів ремісничих занять, коли на базі районних, міських бібліотек проводяться виставки і конкурси декоративно-прикладної творчості читачів та їхніх родин, працюють гуртки народних ремесел, створюються картотеки народних майстрів. Зокрема, працівниками Охтирської районної центральної бібліотеки зібрано і систематизовано відомості про народних умільців краю в 9 випусках каталогу «Народні промисли і ремесла Охтирщини» [13].

Разом з тим тематика ремісничого виробництва має місце у спеціалізованих музеях Сумщини, передусім це тематико-профільні музеї, створені в наш час. Одним із них «Музей Кралевецького ткацтва» (заснований 2011 р.), в якому представлено багату колекцію кралевецьких рушників різної хронологічної презентації, яка вдало доповнюється багатоманітним інформативно-ілюстративним матеріалом, ескізами художніх узорів тканин, портретами відомих місцевих майстрів і художників, а також стендами фотоматеріалів, що відображають особливості розвитку виробництва у різні історичні періоди. Другим профільним осередком є «Народний музей ремесел та побуту Слобожанщини» (2006 р.), що в с. Косівщина Сумського р-ну, експозиції якого вражають численністю зібраних тут зразків столярного, гончарного, гутного, ткацького та інших ремесел; унікальною є колекція різноманітних кованих виробів – серпів, рогачів, пилок, коловоротів, цвяхів, слюсарських ключів та гайок, кінських пут, підков та підківок для взуття, спеціальних ножів (для збирання живиці, різьблення й пошивку взуття) та ножиць (для стрижки овець, кравецької справи), замків, защіпок, ключів.

Варто також відзначити, що регіональним центром збереження експонування й дослідження традиційного та сучасного декоративно-ужиткового мистецтва є Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького, де зібрано найрізноманітнішу продукцію художніх промислів ХІХ–ХХ ст., серед якої є унікальні зразки скляних та тканих виробів, колекції Глинської та Межиріцької кераміки, Волокитинського фарфору тощо; певне місце відведено також сучасним художньо-декоративним виробам народних майстрів України.

Окрім музейних закладів і осередків, важливу роль у справі збереження, відродження і популяризації надбань народного ремісництва та декоративного мистецтва відіграють і чимало інших форм діяльності відповідного напрямку. Одні із цих форм реалізуються за допомогою виставок, майстер-класів, що організовуються в рамках проведення різних культурно-масових заходів – фестивалів, свят, ярмарків; інші – безпосередньо пов'язані зі спеціальним ремісничо-галузевим навчанням молоді, якій належить місія продовження і розвитку народних традицій.

На Сумщині впродовж останнього десятиліття проводилися й проводяться різноманітні культурно-мистецькі фестивалі як міжнародного чи всеукраїнського, так і обласного, районного значення. Їх невід'ємним складником є виставки виробів традиційного і сучасного ремісництва, виготовлені майстрами-професіоналами, аматорами, вихованцями спеціальних навчальних закладів чи загальноосвітніх шкіл. Наприклад, виставка кралевецьких рушників, яка постійно оновлюється зразками творчої праці місцевих професійних ткачів набула популярності завдяки Міжнародному літературно-мистецькому фестивалю «Кралевецькі рушники», який з 2007 р. щорічно проводиться у м. Кралевець (з 1995 р. до 2007 р. – мав статус всеукраїнського). Виставки виробів колишнього і сучасного ремісництва – вишивання, ткацтва, гончарства, бондарства, лозоплетіння тощо, які влаштовують представники різних районів Сумщини в стилізованих куренях, додають етнографічній виразності Всеукраїнському культурно-мистецькому фестивалю «Козацький родослав», що був започаткований в 2002 р. у с. Шаповалівка Конотопського р-ну як районний, а в 2006 р. вперше проведений під нині діючим статусом. Пам'ятною для багатьох мешканців регіону стала культурно-мистецька акція «Рушник Сумщини», у якій заради створення великого рушника як символічного оберега області брали участь майстрині-вишивальниці із кожного району; відповідна акція була частиною Обласної естафети праці і культури під назвою «Уклін тобі, наша ненько Україно!», що проходила протягом 2007–2008 рр. Починаючи з 2012 р. в рамках Обласного культурно-мистецького фестивалю «Талантами уславлена земля – це рідна Сумщина моя!» (період проведення 2012–2014 рр.) в селах і селищах Сумщини влаштовувалися комплексні і тематичні виставки робіт майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Традиційні публічні майстер-класи народних умільців із ткацтва, прядіння, майстерності виготовлення ляльки-мотанки, оберегів надають своєрідного колориту Обласному благодійному фестивалю «Ми діти твої, рідний краю!» (започатковано 2011 р.). Треба назвати і деякі районні виставки: у м. Тростянець стала звичною «Виставка народних умільців за участю всіх сільських рад району» (раз на два роки), на якій демонструються творчі роботи майстрів вишивки, різьблення по дереву, лозоплетіння, витинанки тощо; у смт Липова Долина щорічно традиційно проводиться тематична «Виставка української вишивки», яку відрізняє різноманіття й багатобарвність представлених на ній вишитих сорочок, рушників, серветок, ікон, картин тощо. Оскільки рукотворні вироби є виявом народної творчості, то вони часто є частиною щорічних фестивалів відповідного профілю (Всеукраїнський фестиваль сільської народної творчості «Мистецькі

береги Ворскли», Обласний фестиваль народної творчості «Дивограй, Обласний фестиваль-конкурс родинної творчості «Роде наш красний», Районний фестиваль самодіяльної народної творчості «Білопільські візерунки та ін).

Крім того, виставки, що нас цікавлять, стали також постійною частиною програм проведення культурно-масових заходів щодо відзначення державних, релігійних, професійних та інших свят – Дня Незалежності, Великодніх та Різдвяних свят, Дня міста, Дня села, Дня захисту дітей, Дня працівника сільського господарства та ін. На цих виставках презентуються речі сучасної декоративно-ужиткового творчості – вишиванки, рушники, плетені кошики, капелюхи, картузи, різьблені або мальовані кухонні дошки, а також сувенірні прикраси й вироби, виготовлені різними інноваційними техніками – бісероплетіння, вишивання стрічками, квілінгу, декупажу, скрапбукінгу та ін. У свою чергу відмітною рисою самих виставкових заходів на фестивалях та святах поступово ставала демонстрації практики виконання того чи того ремесла. У наш час проведення спеціалістами або їх учнями публічних майстер-класів, під час яких зацікавлені особи дістають певні знання і навички щодо конкретного ремесла (ковальства, гончарства, різьблення по дереву, ткацтва тощо) або й рукоділля набуло особливої популярності. Тому важливу культурно-просвітницьку місію публічних майстер-класів важко перебільшити. Водочас без них майже ніколи не обходяться щорічні фестивалі організаторами й кураторами яких є приватні особи чи певні громадські організації, зокрема, це Путивльський фестиваль «Золота кувшинка» (започаткований 2003 р. у м. Путивль художницею Н. Кібрік) та Міжнародний фестиваль історичної реконструкції «Стара фортеця», (з 2010 р. проводиться у м. Тростянець місцевою міською радою спільно із федерацією клубів історичної реконструкції), який через майстер-класи дає можливість побачити що і як виготовляли середньовічні ремісники.

Варто окремо зазначити, що широка виставково-просвітницька діяльність в царині народного ремісництва, що розпочалася в 2000-х рр. спричинила зростання попитного попиту на етномистецьку продукцію ручної праці. Тому відповідна діяльність проявляється не лише у вигляді інформативно-пізнавальних виставок, але й виставок-продаж, які можуть відбуватися під час фестивалів чи святкових заходів. До того ж майстри звикли реалізовувати свою продукцію на торгівельних виставках та ярмарках, більшість з яких вже давно стали на Сумщині традиційними. Зокрема, серед них: Міжрегіональний Миропільський ярмарок, Обласна агропромислова виставка-ярмарок «Агро-Сумщина», Хрестовоздвиженський ярмарок, виставка-ярмарок «Конотопська сотня»; також вироби народних майстрів Сумщини нерідко можна придбати на щорічному Всеукраїнському Сорочинському ярмарку, під час святкових заходів у Національному музеї народної архітектури та побуту України тощо. Загалом, на Сумщині щороку відбуваються десятки різного роду торгівельних виставок та ярмарків. Проте помітними є і негативні ознаки. Внаслідок широкого попиту на автентичну етностильову продукцію, чим далі, тим більше з'являються псевдохудожні підробки, так звані, кітчеві вироби (недоладні булави, примітивні сопілки, глиняні козаки-сувеніри, рушники із вибитими малюнками та ін.), що розраховані на масового споживача і приваблюють порівняно невисокими цінами.

Своє відповідальне завдання, в справі збереження, відродження і популяризації культурних цінностей минулого мають засоби масової інформації. На Сумщині матеріали про діяльність місцевих осередків культури і знань, майстрів ремісничих професій та їх участь спеціальних виставкових і торгівельних заходах, в проведенні майстер-класів час від часу публікується на сторінках преси («Сумщина», «Ваш Шанс», «Сільські гори», «Конотопський край», «Голос Посулля», «Новини Тростянецьчини», «Життя Лебединщини», «Білопільщина» тощо), висвітлюється в репортажах регіональних каналів телебачення (Сумська обласна державна телерадіокомпанія; ТРК «Відікон», м. Суми; «РТВ-Вежа», м. Конотоп; «Пульсар-РТБ», м. Охтирка та ін.), розміщуються на інтернет-сайтах місцевих державних органів виконавчої влади, суспільних установ, громадських організацій тощо. Чимало народних умільців рекламують свої вироби на персональних веб-сайтах або в тематичних групах соціальних мереж.

Усі розглянуті форми і засоби спеціалізованої культурно-просвітницької діяльності навряд чи могли б активізуватися у 2000-х рр., якби не мали підґрунтя як серед представників нових поколінь, що знаходять своє професійне призначення в сфері сучасного ремісництва, так і у вигляді необхідної законодавчої підтримки, зокрема, в Статті 4 згаданого вище нами Закону «Про народні художні промисли», зазначається, що держава «сприяє навчанню та підготовці фахівців для народних художніх промислів у навчальних закладах усіх рівнів акредитації за рахунок коштів державного бюджету» [1]. На території Сумщини відповідних фахівців готує передусім дві освітні установи – Сумське вище училище мистецтв і культури ім. Д. С. Бортнянського, а також Державний професійно-технічний навчальний заклад «Кролевецьке вище професійне училище».

Зокрема, перший зазначений заклад має у своєму складі Відділ образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, який власне і забезпечує підготовку кваліфікованих кадрів із різних напрямів народного мистецтва – кераміки, вишивки, текстилю, ткацтва. Вивчаючи національні витоки художніх промислів, збираючи і систематизуючи їх види, стильові й композиційні особливості, студенти створюють власні мистецькі зразки, в яких намагаються поєднувати традиційне і сучасне. Значну роль у справі набуття студентами професійних навичок, формування індивідуального художнього стилю відіграють їхні зустрічі з народними майстрами, участь у проведенні майстер-класів, виставок. Найкращі студентські роботи: керамічні вироби, ткані панно, гобелени, барельєфи, вітражі та інші художні розписи – експонуються не лише в навчальному закладі, але й на міських, обласних, загальноукраїнських виставках, фестивалях.

Кваліфікованих ткачів, килимарів та вишивальниць вже багато років готує Кролевецьке вище професійне училище. Тут, зокрема, є спеціалізований напрямок – «Ткач ручного художнього ткацтва», за яким впродовж трьох років студенти вивчають композицію створення рушників, будову ручного і

напівмеханічного верстатів, здобувають навички створення нових технічних малюнків, ескізів, вчать виготовляти на ручних ткацьких верстатах декоративні тканини різними видами техніки перебору тощо. Така освіта в подальшому дозволяє їм працювати на спеціалізованих підприємствах текстильної промисловості, а також самостійно займатися виробництвом побутової та сувенірної продукції. Ткани вишивки, виробів учнів, випускників та викладачів цього навчального закладу завжди в широкому асортименті можна побачити на щорічному фестивалі «Кролевецькі рушники», а також на обласних та всеукраїнських культурно-мистецьких заходах.

Поповнює студентський контингент цих училищ передусім творчо обдарована молодь, яка отримала початкове навчання в гуртках декоративно-прикладного мистецтва в школі або певному позашкільному закладі і мала бажання розвивати свій талант професійно. На Сумщині такі гуртки працюють у багатьох міських і сільських школах, а також в районних чи міських позашкільних культурно-освітніх установах (будинках творчості школярів, центрах дитячої та юнацької творчості, школах мистецтва, палацах дітей та юнацтва тощо). Гуртківці пробують свої сили у вишивці, плетінні, писанкарстві, навчаються робити витинанки, оздоблювати різьбою та розписувати дерев'яні вироби, подекуди випробовують свої здібності в гончарстві, ткацтві. Останнім часом в гуртковій роботі набули популярності сучасні види рукоділля: вишивка стрічками, бісером, бісероплетіння, паперопластика (квілінг, кіркомі орігамі, кусадама), енкаустика тощо. Водночас в Сумах, щоправда, посесійно працює Обласна заочна школа ремесел (на базі Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю), де її вихованці, окрім практичних занять з різних ділянок ремісництва та художньо-декоративного мистецтва, вивчають основи народознавства, залучаються до експедиційної роботи, влаштовують творчі майстерні, беруть участь у конкурсах, фестивалях, і таким чином зникають до спеціальної виставкової роботи.

Отже, система культурно-просвітницької діяльності щодо збереження, відродження і популяризацію цінностей традиційного ремісництва та художніх промислів, є на Сумщині складовою частиною сучасного загальнонаціонального процесу, розвиток якого стимулюється державним законодавством. Розглянувши сучасні форми збереження і популяризації ремісничих традицій, виявлено, що важливу місію щодо збирання, відродження і пізнання пам'яток народного ремісництва здійснюють регіональні музейні осередки різного адміністративного підпорядкування; значну роль у справі пропагування місцевих промислів та ремесел відіграють виставки, виставки-продажі ремісничої продукції і профільні майстер-класи, що їх проводять в рамках регіональних і локальних фестивалів, святкових ярмарків тощо, а також різні засоби масової інформації. Зважаючи на те, що у XXI ст. визначальним у соціальній комунікації є медіапростір, який широко інтегрувався в усі сфери діяльності, в подальшому перспективним є більш детальний аналіз різномірних засобів масової інформації на предмет висвітлення в них різних аспектів народної культури українців, зокрема і традиційних промислів та ремесел.

Джерела та література

1. Закон України «Про народні художні промисли»: офіційний текст прийнятий Верховною Радою України 21 черв. 2001 р. : із змінами, внесеними згідно з Законом N 1407-IV (1407-15) від 03.02.2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2547-14>. – Назва з екрану.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: закон від 08.06.2000 № 1805-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>. – Назва з екрану.
3. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»: закон від 07.10.1997 № 554/97-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554/97-вр>. – Назва з екрану.
4. Концепція Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006–2010 роки [Текст] : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 черв. 2006 р. №336-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 25. – С. 86–88.
5. Указ Президента України № 481/2006 «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/4526.html>. – Назва з екрану.
6. Станюкович Т. В. Этнографическая наука и музеи (по материалам этнографических музеев Академии наук) / Т. В. Станюкович; под ред. М. Г. Рабиновича. – Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1978. – 286 : ил.
7. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Ганна Аркадіївна Скрипник ; АН УРСР ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1989. – 304 с.
8. Скрипник Г. А. Заняття населення території України періоду Київської Русі (за матеріалами музеїв УРСР) / Г. А. Скрипник // Етнографія Києва і Київщини. Традиції й сучасність / [Л. Ф. Артюх, Н. К. Гаврилюк, В. Ф. Горленко та ін.] – К. : Наукова думка, 1986. – С. 33–60.
9. Величко Т. В. Етнографічне музейництво Півдня України: історична та регіональна своєрідність, сучасні тенденції : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Величко Тетяна Вікторівна ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України – К., 2009. – 22 с.
10. Аксаков И. С. Исследование о торговле на украинских ярмарках : И. С. Аксакова, действительного члена Императорского русского географического общества ; издано на иждивение Санктпетербургского купечества / Иван Сергеевич Аксаков. – СПб. : [Типография Императорской Академии наук]. – 1858. – 838 с.
11. Волкова О. К. О Сельских ярмарках и о значении их для изучения ремесленной и кустарной промышленности / О. К. Волкова // Записки Юго-западного отдела императорского русского географического общества. Том I. За 1873 год. – К. : Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1874. – С. 265–289.
12. Сумцов Н. Ф. Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) Профессора М. Ф. Сумцова / Николай Федорович Сумцов – Х. : Типо-Литограф. «Печатное Дело» Кн. К. Н. Гагарина, 1902. – 57 с.
13. Каталог «Народні промисли і ремесла Охтирщини». До 10-річчя незалежності України / Охтирський районний центр культури і дозвілля ; Охтирська районна централізована бібліотека. – Охтирка, 1996–2000. – Вип. I–VIII.

Литвинчук Н. В. Современные формы сохранения и популяризации традиционных промыслов и ремесел Сумщины

В статье рассмотрены культурно-развлекательные, художественные, образовательные и другие формы сохранения и популяризации традиционных промыслов и ремесел Сумщины в XXI столетии. Обнаружено, что важную миссию по сбору, хранению и познанию памятков народного ремесленничества осуществляют региональные музейные учреждения; значительную роль в сфере пропагандирования местных промыслов и ремесел играют выставки, выставки-продажи ремесленной продукции и профильные мастер-классы, которые проводят в рамках фестивалей, праздничных ярмарок, а также различные средства массовой информации.

Ключевые слова: промыслы и ремесла, мастер, популяризация, декоративно-прикладное искусство, культурно-развлекательное мероприятие, этнографические музеи, выставки, фестивали, ярмарки.

Litvinchuk N. V. Modern ways of preservation and popularization of sumy region traditional crafts and trades

The article deals with the survey of cultural, leisure, artistic, educational and other ways of preservation and popularization of traditional crafts and trades of Sumy region in the XXI century. It was found that regional crafts museums play an important mission of collection and preservation of the folk knowledge. The considerable role of promotion of the local crafts and trades belongs to exhibitions of the handicraft products, exhibition-sales and specialized workshops that are conducted during the festivals, festive fairs and in various media.

Keywords: crafts and trades, craftsman, popularization, arts and crafts, cultural and entertainment event, ethnographic museums, exhibitions, festivals, fairs.